

ДЕМОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ АСОЦІАЛЬНИХ ЯВИЩ – КОМПЛЕКСНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

*(рецензія на монографію Н.М. Левчук "Асоціальні явища
в Україні у демографічному вимірі")¹*

У комплексі різноманітних змін в українському суспільстві набирає сили трансформація структури традиційних цінностей. Кожна людина долучається до ціннісної системи суспільства у процесі соціалізації, тобто формування особистості за певними соціальними правилами, зразками, цінностями. На жаль, основоположні моральні цінності суспільства суттєво втратили свої позиції впродовж кризових 90-х рр. ХХ ст. і бурхливого початку ХХІ ст. Окрім інших втрат, це спричинило поглиблення багатьох демографічних проблем. Звернення уваги науковців на проблеми поширення асоціальних явищ в Україні зараз не просто актуальне, воно стає виявом соціальної відповідальності, індикатором та водночас ефективним інструментом реалізації позитивних суспільних цінностей.

Докорінні зміни у суспільному житті України за історично короткий час, труднощі перехідного періоду обумовили проблему адаптації населення до нових соціально-економічних умов. Ситуація ускладнюється тим, що на тлі ціннісно-нормативної дезінтеграції все більшого розмаху набувають асоціальні явища. Показники захворюваності населення на такі патології, як залежність від уживання психоактивних речовин, ВІЛ/СНІД, туберкульоз, інфекції, які передаються статевим шляхом, значно перевищують відповідні показники у країнах Європейського Союзу, а поширеність таких асоціальних явищ як бездомність, безпритульність, проституція залишається дуже високою. Із огляду на це, проведене Н.М. Левчук дослідження дає цілісне уявлення не лише про чинники й тенденції ситуації, яка склалася, а й всебічно оцінює наслідки впливу вищезазначених асоціальних явищ на якісні характеристики населення.

Представлена монографія має особливу цінність та актуальність, оскільки демографічний аспект асоціальних явищ в Україні та й на пострадянському просторі досліджений вкрай недостатньо. Автором уперше проведено комплексне демографічне дослідження асоціальних явищ у період сучасних соціально-економічних трансформацій, яке спирається на ґрунтовні теоретичні підвалини й характеризується творчим підходом і новизною.

Монографія складається із семи розділів. Перший розділ роботи присвячений розгляду теоретико-методологічних основ дослідження асоціальних явищ. Важливим внеском автора є те, що на основі всебічного аналізу еволю-

¹ *Левчук Н.М. Асоціальні явища в Україні у демографічному вимірі : моногр. / Н.М.Левчук; відпов. ред. д.е.н., проф. В.С.Стешенко. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2011. – 492 с.*

ції поглядів і підходів до розуміння явища асоціальності та його окремих проявів, основних етапів розвитку так званої моральної статистики запропоновано підхід, який інтегрує концепцію соціального капіталу з власне демографічним підходом для пояснення генези асоціальних явищ в Україні. Доведено, що соціальна згуртованість та єдність, яка базується на стійких соціальних зв'язках між та всередині різних груп населення, спільній системі норм та цінностей, міжособистісній і суспільній довірі, є важливим фактором формування суспільного здоров'я та благополуччя і запобігання поширенню асоціальних явищ. У цьому ракурсі бачення асоціальні явища в Україні розглядаються автором як наслідок дефіциту соціального капіталу в умовах поглиблення соціально-економічної нерівності. Запропоновано поняття "асоціального капіталу", що, на думку автора, є продуктом нелегітимних соціальних відносин, деструктивних соціальних норм і поширення недовіри до соціальних інститутів.

Предметом специфічного науково-дослідницького інтересу автора є наслідки впливу асоціальних явищ на якісні характеристики населення, зокрема на стан здоров'я та смертність населення України. З цієї метою виділено кілька груп асоціальних явищ та послідовно проведена оцінка пов'язаних із ними соціально-демографічних втрат.

Так, у другому розділі подана всебічна характеристика деструктивного впливу процесу маргіналізації населення та його окремих проявів як-от: бездомність, безпритульність, жебракування. Третій розділ присвячений аналізу чинників поширення та впливу на здоров'я людей вживання психоактивних речовин: зловживання алкоголем, наркоманії, тютюнопаління. Уперше проведено оцінку алкогольній залежній смертності в Україні та розкрито основні фактори, що сприяють формуванню її високого рівня; визначено детермінанти залучення до тютюнопаління та проаналізовано структурні особливості тютюнозалежної смертності. Чільне місце у монографії посідають проблеми епідемії ВІЛ/СНІДу й туберкульозу та їх вплив на демографічну динаміку в Україні, що висвітлюються автором у наступному, четвертому, розділі. П'ятий розділ присвячений аналізу наслідків поширеності ризикованої сексуальної поведінки й пов'язаних із ними репродуктивних втрат, а саме: захворювань, які передаються статевим шляхом, та абортів. Окремий інтерес становить проведене автором моделювання взаємозв'язків між абортами та дітонародженнями, що показало істотну роль абортів у стрімкому падінні народжуваності в Україні у 1990-і рр.

У шостому розділі проведено дослідження деструктивних соціально-демографічних наслідків, обумовлених комплексним впливом асоціальних явищ, а саме: смертності від зовнішніх причин (у тому числі, вбивств і самогубств) та соціальної диференціації стану здоров'я й смертності населення. Уперше зроблена оцінка впливу на стан здоров'я (зокрема, його самооцінку) індивідуального соціального капіталу за такими його складовими, як довіра, соціальна залученість, взаємодопомога. В останньому розділі дана інтегральна

оцінка соціально детермінованих втрат, розроблені основні принципи протидії асоціальним явищам у демополітичному контексті, обґрунтовані пріоритетні напрями політики щодо зменшення поширення асоціальних явищ в Україні та мінімізації їх соціально-демографічних наслідків.

Слід зауважити, що окремі положення монографії потребують подальшої розробки. Наприклад, розвинута в теоретичному розділі теза про зв'язок між поширеністю асоціальних явищ і рівнем соціального капіталу бажано було б підтвердити конкретними прикладними розрахунками, оскільки проведеного автором дослідження впливу показників індивідуального соціального капіталу на самооцінку стану здоров'я у даному разі недостатньо. Це свідчить про необхідність проведення подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Загалом, монографія Н.М. Левчук "Асоціальні явища в Україні у демографічному вимірі" являє собою самостійну, творчу роботу, яка вирізняється широтою спектра охоплених проблем, оригінальністю використаних теоретичних і методичних підходів та залученням великого масиву демографічної й соціологічної інформації. Монографія містить цінні висновки не лише науково-методологічного, а й практичного характеру, що можуть бути використані для вдосконалення соціально-демографічної політики нашої держави. Видання становить беззаперечний інтерес для демографів, економістів, соціологів та всіх небайдужих, хто стурбований посиленням загроз у соціально-демографічному розвитку України.

О.А. Грішнова,

доктор економічних наук,
професор кафедри теоретичної та прикладної економіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка